

Doç. Dr. Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TKD Yay., Ankara 1996, XVII+204+28 harita.

Anadolu ağızları, özel olarak Türkiye Türkçesi, genel olarak da Türklük Bilimi araştırmaları bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak bu alan, bugüne kadar, yeterince araştırılıp incelenmemiştir. Öncelikle derleme işinin eksiksiz ve sağlıklı bir şekilde yapılıp bitirilmesi, sonra da derlenen malzemenin değişik bilimsel çalışmalarla incelenmesi gerekir.

Doç.Dr. Leylâ Karahan tarafından hazırlanan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı kitap da daha önce yapılmış derlemelerden faydalanılarak hazırlanmış bir eserdir.

Eser, "Söz Başı", "İşaretler", "Kısaltmalar" ve "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırma Çalışmaları"nı konu alan bir "Giriş" (s. IX-XII) ile başlamaktadır. "İnceleme" (s. 1-178) bölümünden sonra "Sonuç" (s. 179-181), incelemeye esas olan "Örneklerin Alındığı Yazılı Kaynaklar" (s. 183-196), "Örneklerin Alındığı Bandlar" (s. 197-198) ve "Diğer Kaynaklar" (s. 199-203) yer almaktadır. Eserin sonuna çeşitli durumları gösteren 28 harita ilave edilmiştir.

Giriş bölümünde, İ. Kunos, A. Ceferoğlu, P.Kral ve T. Hayashi tarafından yapılan genel tasnifler ile birçok özel tasniften söz edilmekte ve tasniflere esas olan ses bilgisi (fonetik), şekil bilgisi (morfoloji) ve söz dizimi (sentaks) özellikleri belirtilmektedir. Ancak, bu bölümün biraz kısa geçildiği kanatındeyim. Mesala, Prof.Dr. Tahsin Banguoğlu'nun Rumeli ağızlarını da içine alan, "Deliorman, Makedonya, İstanbul, Aydın, Karaman, Ankara, Kastamonu, Harput, Erzurum ağızları"¹ şeklindeki tasnifinden hiç söz edilmemektedir.

Bu arada, sayın Karahan'ın, İ.Kunos'un, *Kisazsiai Török Dialekt usarial* adlı eserinde ortaya koyduğu tasnifin ilmî temele dayanmadığı şeklindeki görüşüne aynen katıldığımı da belirtmek isterim.

Bu araştırmanın sınırları Anadolu coğrafyasıdır. Rumeli ağızları inceleme-ye dahil edilmemiştir. Ancak, yazarın da belirttiği ve bir numaralı haritasında gösterdiği gibi, Anadolu'nun bazı yöreleri ile ilgili derlemeler ya hiç yoktur, ya da çok azdır. Bunların başında Hakkâri, Mardin, Siirt, Sinop gibi iller gelmektedir. Sakarya, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Konya, Adana, İçel, Çorum ve Ankara gibi yörelerin ağızları da yeterince işlenmemiştir. Dolayısıyla, daha mükemmel bir sonuç, ancak daha iyi bir malzemenin çıkarılabilir.

¹ Bkz. Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1990, s. 17.

Araştırmanın kaynakları üç bölümden oluşmaktadır:

I- Örneklerin Alındığı Yazılı Kaynaklar: Bunlar, kitap, doktora, yüksek lisans ve lisans tezlerinden meydana gelmektedir.

Eserin başında yazar, daha çok 1989 yılına kadar olan kaynakları kullandığını belirtmektedir. Fakat, eser 1996 yılında çıktığı için (Bu durum baskısı geciken her eserin handikapıdır) bu arada yayımlanmış kitaplar ile çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi araştırmada kullanılamamıştır. Özellikle lisans üstü çalışmaların bu araştırmada bolca kullanılması büyük yarar sağladı.

II- Örneklerin Alındığı Bantlar: Türk Dil Kurumu ve Millî Folklor Dairesi arşivlerine ait çok sayıda banttı yararlanılmıştır. Böylece derleme yapılmış olan bölgeler için metin tespit edilmiş ve bazı derlemeler ile de karşılaştırma yapma imkânı bulunmuştur.

III- Diğer Kaynaklar: Bu bölüm doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılan yerli ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır.

"İnceleme" (s. 1-178) bölümünde Doç. Dr. Leylâ Karahan, Anadolu ağızlarını üç ana gruba ayırmaktadır:

1. Doğu Grubu Ağızları: "Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardauç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van" ağızları bu grubu meydana getirmektedir.

2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları: "Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon" ağızlarından oluşmaktadır.

3. Batı Grubu Ağızları: "Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak" ağızları da bu grubu meydana getirmektedir.

Bu ana ağız gruplarını belirleyen özellikler ise kendi içinde "Ses Bilgisi", "Şekil Bilgisi" ve "Söz Dizimi" şeklinde üç bölüme ayrılmıştır.

Ana Ağız Gruplarını Belirleyen Özellikler: Ses Bilgisi:

1. Alınma kelimelerdeki uzun ünlülerin normal süreli ünlüye dönüşmesi.
2. Kalınlık incelik bakımından ünlü benzeşmesi.
3. Kök ve ek ünlülerinde meydana gelen ve sebebi belli olmayan kalınlaşmalar.
4. Kök ve ek ünlülerinde meydana gelen ve sebebi belli olmayan incelmeler.
5. Çok heceli kelimelerin sonundaki "ı,u,ü" ünlülerinin "i" ünlüsü ile karşılanması.
6. Alınma kelimelerde ünlü incelmeleri ile meydana gelen uyum değişmesi.
7. İlk hecede bulunan yuvarlak ünlülerin düzleşmesi.
8. Ek ünlülerinde meydana gelen yuvarlaklaşmalar.
9. Ünlü-Ünsüz uyumsuzluğu.
10. Arka ve orta damak geniz ünsüzü "n"nin korunması ve kaybolması.
11. Ön damak ünsüzü "g"nin iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması.
12. Belirli bazı kelimelerde ön ses "y-" ünsüzünün düşmesi.
13. Patlayıcı ünsüzlerin ikizleşmesi.
14. Belirli bazı ünsüzlerin kelime içinde yer değiştirilmesi.

Şekil Bilgisi:

1. Teklik 1., 2. ve 3. şahıs zamirlerinin yönelme halindeki değişimleri.
2. "öyle", "böyle" kelimelerindeki ses değişimleri.
3. Zamir kökenli çokluk 2. şahıs eki ile bildirme ekinin yapısı.
4. Çokluk 2. şahıs iyelik eki ile iyelik kökenli şahıs ekinin yapısı.
5. Şimdiki zaman ekinde meydana gelen ses değişimleri.
6. Duyulan geçmiş zaman ekinin tek şekilli olması.
7. Teklik ve çokluk 1. şahıs emir eklerindeki ses değişimleri.
8. İstek eki a/e nin işleklik derecesindeki farklar.

Söz Dizimi:

1. Soru cümlesinin vurgu ile kurulması

Bu belirlemelerden sonra her ağız grubu kendi içinde ele alınmakta "Ağız Bölgesinin Sınırları ve Diyalektolojik Durumu" ile "Özellikleri" kendi içinde incelenmektedir. Her ana ağız grubunun bir de alt grupları vardır. Aynı metot

içinde alt grupların da özellikleri ayrıntılı bir biçimde ve örnekleriyle verilmektedir. Bölümlerin sonunda, ana ağız gruplarını alt gruplar ve ikinci derecede alt gruplar ile birlikte gösteren tablolar yer almaktadır. Bu tablolar sayesinde, ağız gruplarını derli toplu olarak bir arada görmek mümkün olabilmektedir.

Eserin sonuna ilâve edilen 28 harita, âdeta eserin 28 sayfalık bir özetidir. İncelemede varılan sonuçlar, gayet güzel bir şekilde haritalara aktarılmıştır. Böylece Anadolu ağız atlaslarının ilk bilimsel ve teferruatlı bir örneği Türkiye'de yayımlanmış oluyor.

Doç. Dr. Leylâ Karahan'ın bu eseri, Anadolu ağızları konusunda belli bir mesafe aldığımızı gösteriyor. Ancak bu yeterli değildir. Benzer çalışmaların çoğalması ve böylece eksiklerin tamamlanması gerekir.

Eserde ortaya konan tasnif, alt grupları ile birlikte değerlendirildiğinde genellikle isabetlidir. Ancak, Anadolu'ya o kadar çok boy gelmiş ve o kadar çok karışıp kaynaşmışlardır ki, bunların sosyo-kültürel özellikleri gibi ağız özelliklerini de kesin sınırlarla belirlemek ve birbirinden ayırmak oldukça zordur. Sayın Karahan bu zorluğa talip olmuş ve kanaatimce başarılı da olmuştur. Bu noktada tereddütle karşıladığım (Gaziantep, Malatya, Adıyaman gibi illerin ağızlarının Batı grubundan gösterilmesi gibi) bazı hususların da benzer yeni çalışmalarla ortadan kaldırılacağına inanıyorum. Ayrıca böyle bir incelemede, söz diziminden önce belki kelime bilgisi bakımından da bir inceleme yapmak tasnifi desteklerdi.

Şunu belirtmeliyim ki, Türk Dili Kurumu, son yıllarda yaptığı yayınlarla Türk diline ve kültürüne gerçekten büyük hizmetler vermektedir. Bir TDK yayını olan, Doç.Dr. Leylâ Karahan'ın tanıtımaya çalıştığım bu eseri, Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu eser vesilesiyle, sayın Karahan'ı ve Türk Dil Kurumu yetkililerini kutluyorum.

Doç. Dr. Ahmet BURAN